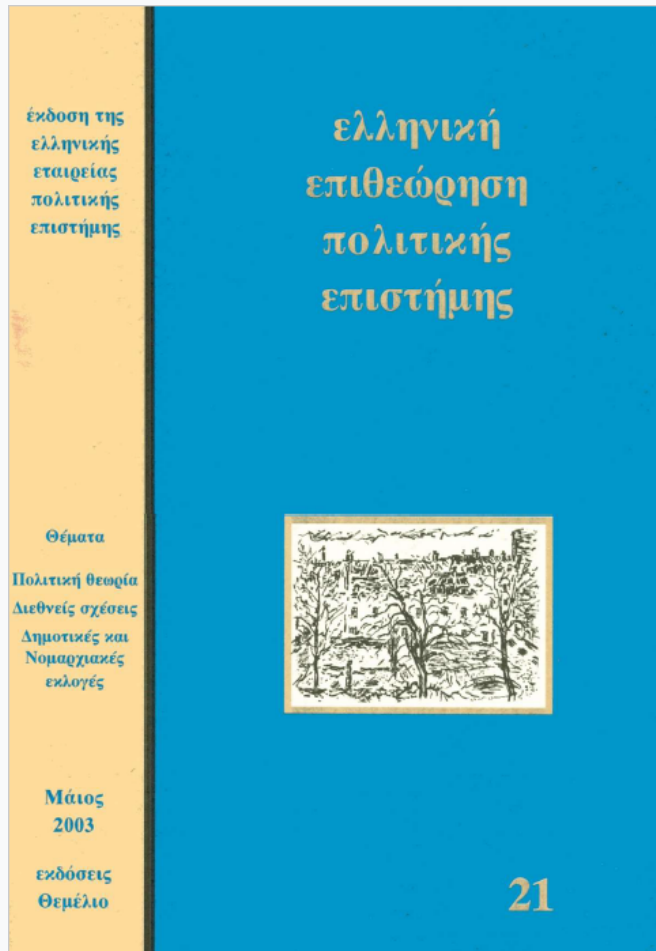

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 21, Αρ. 1 (2003)

Καλλιόπη Σπανού, Διοίκηση, Πολίτες και Δημοκρατία, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2000, 603 σελ.

Κωνσταντίνος Τσου

doi: [10.12681/hpsa.14768](https://doi.org/10.12681/hpsa.14768)

Copyright © 2017, Αντώνης Μωυσίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσου Κ. (2017). Καλλιόπη Σπανού, Διοίκηση, Πολίτες και Δημοκρατία, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2000, 603 σελ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 21(1), 177-181. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14768>

κού συστήματος, κλπ. γίνονται αισθητά και στην Ελλάδα, ενώ νέα προβλήματα ή η ένταση παλαιών, όπως η εισροή μεταναστευτικών πληθυσμών, χρήση ουσιών, μειονοτικά ζητήματα, κλπ. αυξάνουν τους αναγκαίους προς μελέτη και παρέμβαση χώρους.

Έτσι, η παρουσία στους τρεις τόμους τόσων πολλών παρεμβάσεων, σε τόσα πολλά υποπεδία προκύπτει ως εύλογη και αναγκαία για μια πιο ενδελεχή ανάγνωση της κοινωνίας μας.

Η κρίση της κοινωνιολογίας και η διαρκής υποβάθμιση της κοινωνικής έρευνας που διαπιστώνεται από τη δεκαετία του 1990 και μετά, αποτελεί ένα διαφορετικής υφής ζήτημα που χρήζει ιδιαίτερης μελέτης.

Η χρησιμότητα του παρόντος τρίτομου έργου είναι αναμφισβήτητη, καθώς επιτρέπει στον αναγνώστη να γνωρίσει σε σύντομες καταγραφές ένα μεγάλο φάσμα των δράσεων της Κοινωνιολογίας στην Ελλάδα. Ακόμα πιο χρήσιμη είναι για τους νέους επιστήμονες του χώρου καθώς αποτελεί έναν συγκεντρωμένο βιβλιογραφικό πλούτο και, άρα, απαραίτητη βάση για το ξεκίνημα των δικών τους αναζητήσεων.

Έτσι ή αλλιώς πρόκειται για ένα μεγάλο συνολικά έργο και μια ιστορική και βιβλιογραφική παρακαταθήκη για το μέλλον που απαιτήσε πολύ μόχθο και πολύ κουράγιο από την κ. Λαμπίτση-Δημάκη.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΩΥΣΙΔΗΣ

ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΣΠΑΝΟΥ, *Διοίκηση, Πολίτες και Δημοκρατία*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2000, 603 σελ.

Οι τρεις πόλοι, Διοίκηση-Δημοκρατία-Πολίτης, συνοψίζουν το εγχείρημα της Κ. Σπανού: επιχειρεί και κατορθώνει να μιλήσει για το ζήτημα της δημόσιας διοίκησης σε ένα υψηλό επίπεδο αφάιρεσης, στο πλαίσιο του οποίου γίνεται λόγος για τα πιο αμφιλεγόμενα και δύσκολα προβλήματα της πολιτικής θεωρίας. Η διοίκηση αντιμετωπίζεται ως θεμελιώδης παράμετρος του ζητήματος της οργάνωσης και άσκησης της δημοκρατικής εξουσίας. Η συγγραφέας αναφέρεται στην αντιπροσωπευτικότητα, στη δημοκρατία, στην αυτονομία και, ακόμη ευρύτερα, στην πολιτική, διατρέχοντας ένα μεγάλο μέρος από το τεράστιο corpus της πολιτικής θεωρίας.

Το εγχείρημα καθίσταται ακόμη μεγαλύτερο εάν προστεθεί η ιστορική διάσταση: η Σπανού όχι μόνον αναλύει και αφηγείται αλλά και περιοδολογεί. Παρακολουθεί τους μετασχηματισμούς του θεμελιώδους προβλήματος της σχέσης ανάμεσα στη διοίκηση και στους πολίτες εντάσσοντάς τους στην ευρύτερη κοινωνικο-ιδεολογική εξέλιξη των αναπτυγμένων και νόμο κρατουσών Πολιτειών. Προσφεύγει, έτσι, σε μια βαθιά και εξονυχιστική ανάγνωση μεταλλαγών που εντοπίζονται σε πολλαπλά επίπεδα: (α) της μεταλλαγής των *θεσμικών δεδομένων* που περιβάλλουν το τρέχον σύστημα των διοικητικών πρακτικών· (β) εκείνης των *πολιτικών προτεραιοτήτων* και κατευθύνσεων που περιχαράσσουν τις υποτιθέμενες θεμελιώδεις αρχές συγκρότησης και λειτουργίας της Πολιτείας, και (γ) της μεταλλαγής του *κυρίαρχου λόγου* όπως αυτός αποκρυσταλλώνεται στις τρέχουσες θεωρίες περί των στόχων και των αξιακών θεμελιώσεων της δημόσιας διοίκησης και παρέμβασης. Εδώ, υπάγεται και μια τέταρτη, ευρύτερη, διάσταση που αναφέρεται στην εν γένει πρόσληψη του ατόμου και στις σχέσεις του με το κοινωνικό Όλο.

Η συγγραφέας επιτυγχάνει μια υποδειγματική σύνθεση ανάμεσα στις αναλυτικές επί μέρους προσεγγίσεις πολλών δύσβατων προβλημάτων και σε μιαν ευρύτερη σύνθεση όπου εμφανίζονται οι προσωπικές της απόψεις. Εδώ, μάλιστα, αναδεικνύεται η σημαντικότερη, ίσως, αρετή του βιβλίου: η Σπανού διατρέχεται συνεχώς από τις πεποιθήσεις της, δεν παρουσιάζει απλώς αλλά και κρίνει, προβάλλει τη θέση της και μάχεται ακατάπανστα μέσα από τις ιδέες της και χάριν των ιδεών της.

Οι έννοιες και σημασίες ζωντανεύουν· εξελίσσονται, πάλλονται και απο-καλύπτονται με την πραγματική τους λειτουργία, εκείνη της πολιτικής και ιδεολογικής συγκρούσεως. Η τάξη του λόγου της διοικητικής επιστήμης μας προσφέρεται γυμνή, έτσι ώστε οι κατηγορίες να μην εμφανίζονται ως αυτονόητως έλλογες και οιονεί διστορικές αλλά να προβάλλονται ως *κοινωνικές κατασκευές*, ως ιστορικές κοινωνικές σημασίες με καθαρά πολιτικό, δηλαδή εξουσιαστικό, περιεχόμενο, σημασίες οι οποίες όχι μόνον δεν είναι ουδέτερες ή αθώες, αλλά επιδιώκουν να συσκοτίσουν την εξουσιαστική τους δύναμη πίσω από την ορθολογική τους μάσκα.

Η Σπανού αναδεικνύει εύγλωττα την κυμαινόμενη εξουσία του λόγου. Διατηρεί μια συνεχή απόσταση ανάμεσα στο ίδιο το κείμενο και στους όρους εκφοράς του λόγου της, δείχνοντας πόσο καλά

γνωρίζει ότι η σχέση του πολίτη με το Κράτος εκφέρεται πάντοτε σε ένα «κενό» σημασιών που ενισχύει τις εξουσιαστικές διαστάσεις του λόγου. Παραπέμπει διαρκώς στην εν δυνάμει γλώσσα των «άλλων» και προσεγγίζει την «εξωτερικότητα» του Κράτους-Διοίκησης ως προς τον πολίτη μέσα από τον εν δυνάμει λόγο των ιστορικά μεταβαλλόμενων Υποκειμένων – εκείνων που, και εάν ακόμη συμμορφώνονται προς τις νομικές και ιδεολογικές υποδείξεις, ενδέχεται και να αντιστέκονται στη δεδομένη αναπαραγωγή του δι-οικητικού-παρεμβατικού συστήματος ως τόπου άσκησης των εξουσιών που αποκρύπτονται συστηματικά.

Ένα παράδειγμα τεκμηριώνει τη σφαιρική και κριτική διάσταση της προσέγγισης: πρόκειται για τον τρόπο με τον οποίο οι πολίτες-άτομα κατασκευάζονται ως κοινωνικά υποκείμενα των παρεχομένων από το Κράτος υπηρεσιών. Η Σπανού εκθέτει με σαφήνεια τους όρους υπό τους οποίους ο πολίτης αντιμετωπίζεται πρώτα σαν *υπήκοος*, στη συνέχεια σαν *χρήστης* και, τελικά, σαν *καταναλωτής-πελάτης* των δημοσίων υπηρεσιών. Δείχνει σαφώς πως η ιστορική αυτή εξέλιξη αντιστοιχεί (και, σήμερα, προφανώς κατισχύει) όχι μόνον σε μιαν ανάλογη εξέλιξη της κυρίαρχης θεώρησης για το άτομο και τη σχέση ατόμου και συνόλου αλλά και στην εξέλιξη του τρόπου θεώρησης της *ratio essendi* της δημοκρατικής Πολιτείας. Έτσι, στο όνομα και με το πρόσημα της αυτονομίας του ατόμου, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις ώστε η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών στον πολίτη και, ευρύτερα, η οποιαδήποτε παρεμβατική λειτουργία του Κράτους, να εστιάζεται επάνω στις υποτιθέμενες υποκειμενικές ανάγκες των πολιτών, στην αρχή ως «χρηστών» και, στη συνέχεια, ως καταναλωτών που φέρονται να ασκούν το θεμελιώδες δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής. Η ανάλυση της συγγραφώς είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα: φαίνεται καθαρά ότι, η διολίσθηση από το επίπεδο ενός πλασματικού έστω συλλογικού συμφέροντος στο επιστημολογικά εντελώς διαφορετικό επίπεδο της εξαιρετικά αμφίσημης έννοιας της ατομικής ανάγκης, οδηγεί στη μετασημασιολόγηση ολόκληρου του αξιακού και κανονιστικού υπόβαθρου της δημοκρατικής Πολιτείας. Το κοινωνικό δικαίωμα «ατομικοποιείται», κατακερματίζεται και αποδυναμώνεται, το δημόσιο συμφέρον θρυμματίζεται στις ατομικές συνιστώσες του, η υποτιθέμενη αποπολιτικοποίηση υποκρύπτει σαφέστατες και ολιστικές, εν τινί μέτρω, πολιτικές επιλογές και η εικαζόμενη διαφάνεια της ατομικής δράσης και επιλογής υποθάλλει

την πλήρη αδιαφάνεια των κοινωνικών παραμέτρων της κοινωνικής ανισότητας.

Οδηγούμαστε, έτσι, στην πλήρη υποβάθμιση και, ουσιαστικά, στην αχρηστία της έννοιας του δημόσιου αγαθού. Διαλύεται η πρωτογενής και απαρέγκλιτη προϋπόθεση οποιασδήποτε κοινότητας: η προστασία των συμβολικών σημασιών που, μόνες αυτές, εγγυώνται και προσδίδουν σημασία στην κοινωνική συνοχή του συλλογικού υποκειμένου. Αποδυναμώνονται οι πρωτογενείς και *αδιαιρέτες* δημόσιες αξίες όπως η ακεραιότητα, η δικαιοσύνη, η ασφάλεια αλλά και οι υπηρεσίες που προσφέρουν αδιαίρετα συλλογικά αγαθά, για να επικεντρωθεί το ζήτημα στους τρόπους παροχής *διαιρέτων* δημόσιων υπηρεσιών, είτε υλικών είτε άυλων.

Εδώ, παρεισφύρει μια περαιτέρω ολίσθηση: οι εξατομικευόμενες παροχές και υπηρεσίες θεωρείται πλέον ότι αντιστοιχούν μόνον στο *ατομικό* συμφέρον και στο αντίστοιχο ατομικό δικαίωμα του πολίτη. Είναι παροχές και υπηρεσίες οι οποίες, και εάν βρίσκονται ακόμη «εκτός αγοράς», αυτό οφείλεται απλώς στον τρέχοντα τρόπο παραγωγής τους και δεν συναρτάται με το συλλογικά σημαίνον αξιακό τους περιεχόμενο. Κατά συνέπεια, στο μέτρο που θα προκύπτει πως η ιδιωτική παραγωγή τους αντιστοιχεί προς τα συμφέροντα των συμφεροντούχων χρηστών, δεν υπάρχει λόγος να παραμείνουν δημόσια αγαθά. Θα μπορούσαν και θα όφειλαν να εμφανίζονται και ως αγοραίες. Για αυτόν τον λόγο δεν «πρέπει» ποτέ να παρέχονται δωρεάν· πρέπει να εμφανίζονται ανταγωνιστικές σε σχέση με αντίστοιχες υπηρεσίες που παρέχονται στον ιδιωτικό τομέα. Η κοινωνική δικαιοσύνη, η ισότητα ενώπιον των συμβολικών αγαθών και το συλλογικό συμφέρον εξανεμίζονται ήδη εξ υπαρχής μπροστά στα εικαζόμενα συμφέροντα των ατόμων-χρηστών. Οι πολίτες γίνονται συμφεροντούχοι πελάτες. Και το συμφέρον των πελατών αποτελεί το μόνο κριτήριο για τον καθορισμό των όρων παραγωγής τους. Με την έννοια όμως αυτή, δεν μπορεί να υπάρξει κατά κυριολεξία δημόσιο συμφέρον.

Η ανάλυση της Σπανού εντάσσεται στην παράδοση των κριτικών αναλύσεων του καινού μας γίγνεσθαι. Υπογραμμίζεται ότι οι δημόσιες υπηρεσίες, ως αναγκαία συνιστώσα της δημοκρατικής κοινωνίας, οφείλουν συχνά να παραμένουν εκτός αγοράς, κυρίως όταν με αυτόν τον τρόπο εξυπηρετούνται ύπατες κοινωνικές αξίες αναγκαίες για να επιβιώσει το συλλογικά προτασσομένο αξιακό σύστημα. Δεν είναι τυχαίο ότι, όπως επισημαίνει ο Walzer, οποια-

δήποτε κοινωνία ορίζεται μέσα από τα συμβολικά αγαθά που δεν επιτρέπεται να τεθούν ποτέ υπό αγοραία διαπραγμάτευση. Τέτοια είναι το ανθρώπινο σώμα και οι θεμελιώδεις ελευθερίες του, η πολιτική ελευθερία και η ψήφος, η θρησκεία και η πίστη, η δικαιοσύνη, οι σεξουαλικές σχέσεις και η αναπαραγωγή, αλλά και οι βασικές υπηρεσίες περιθάλψης, φροντίδας, παιδείας και ισότιμης συμμετοχής των ατόμων στο κοινό είναι και γίνεσθαι. Με άλλα λόγια, οι στοιχειώδεις δημόσιες παροχές και υπηρεσίες που αναφέρονται στο νέο απαρέγκλιτο συλλογικό αγαθό που έχει αναγνωρισθεί ως «ανθρώπινη αξιοπρέπεια». Δίχως την εξωαγοραία και ισότιμη συμμετοχή όλων των πολιτών στα αγαθά αυτά δεν μπορεί να συγκροτηθεί συμβολικά η δημοκρατική κοινωνία.

Η μεγάλη συμβολή της συγγραφέως είναι ότι δεν κουράζεται να μας θυμίζει ότι οι λέξεις με τις οποίες αναπαριστάνουμε τον κόσμο ως αυτονόητα αμετάλλακτο είναι εμποτισμένες σε μια κρυμμένη και, συνήθως, ανομολόγητη εξουσιαστική σκοπιμότητα.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ

ΚΩΝ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Ιδεολογικά ρεύματα, Ποιότητα*, Αθήνα 2000.
ΧΑΡΑΛ. ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Αμερικανικό Πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, Ποιότητα, Αθήνα 2002.

Τα δύο βιβλία των Χαρ. Παπασωτηρίου και Κων. Αρβανιτόπουλου, συμπληρωματικά σε μεγάλο βαθμό, είναι ιδιαίτερα σημαντικά για την κατανόηση της σημερινής κρίσιμης συγκυρίας. Η κρίση με το Ιράκ ξαναφέρει, κατά δραματικό τρόπο, στο προσκήνιο τον ρόλο των ΗΠΑ στο παγκόσμιο σύστημα και καθιστά επίκαιρη την προσέγγιση των δύο συγγραφέων.

Το βιβλίο του Κωνσταντίνου Αρβανιτόπουλου επιχειρεί να συνδέσει τα κυρίαρχα πολιτικά ρεύματα, που είναι γνωστά από τη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων, με τη δημιουργία και άσκηση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, να συνδυάσει τα θεωρητικά υποδείγματα με την αμερικανική παράδοση και τους πατέρες του αμερικανικού έθνους.

Η μελέτη ξεκινά με τον φιλελεύθερο ιδεαλισμό που βρρίσκει ανα-